

finds is concentrated within the forest-steppe zone. Four regions of concentration of the finds are determined within the area (the South Buh basin, the Dnipro right bank middle region, the Desna region, and the Dnipro left bank middle region). Single finds of Pastyrsk type pottery are known in Nadporizzhya region and in the basin of the Siverskyi Donets River. It is interesting that most of finds of Pastyrsk type pottery were found quite far from the hill-fort itself. Distances between places of finds in concentration areas are from 11—36 km (basin of the Sula and the Psel Rivers) to 22—145 km (the Dnipro River middle region). Distance between the nearest places of concentration areas is from 95 to 200 km.

Based on cultural and chronological belonging, nine sites with finds of Pastyrsk type pottery are related with Penkivska culture, eight settlements have both Penkivska culture layer, and a horizon of the end of the 7th c. and the 8th c., at two sites the Early Mediaeval layer is represented by the materials of the 8th and the 9th centuries.

Data on 21 sites with Kantserka type ceramics was used in this paper. Area of these finds stretches from the territory between the Dnister and the South Buh Rivers to the left bank tributaries of the Dnipro River (the Vorskla and the Psel). Within this territory a series of concentration areas is traced: the South Buh River region, the Dnipro River middle region, Nadporizzhya region, and the Vorskla River basin. The number of sites with finds of wheel-made pottery in this regions is from two (the South Buh) to seven (Nadporizzhya). Maximum radius of distribution of wheel-made Kantserka type ceramics is 440 km (Kantserka-Semenky gully). Distances between places of finds in concentration areas are from 2 km (left bank tributaries of the Dnipro) to 205 km (area between the Dnister and the Buh). Distances between the areas are from 120 to 295 km. For all the mentioned regions finds of Kantserka type ceramics are known both for Penkivska culture settlements, and for the antiquities of the second half of the 7th c. and the 8th c. In addition to the Slavonic sites, Kantserka type pottery is known also at several nomads' sites. These are Kelergei, Yasynove, and also Voznesenka complex (Гринченко 1950, с. 37—63; Приходнюк 2001а, с. 31, 33—34).

Comparing the areas of distribution of Pastyrsk and Kantserka type pottery, the coincidence of concentration areas of finds in the Dnipro River middle region and the South Buh River region should be noted. At the north of the Dnipro River forest-steppe region (the Sula and the Psel Rivers basins) sites with Pastyrsk type ceramics prevail, while the majority of Kantserka type pottery finds are situated in the south-eastern region (territory between the Psel and the Vorskla Rivers). Common territorial peculiarity of distribution of Kantserka type pottery is its closeness to the area at the steppe border.

Finds of Pastyrsk type pottery at the sites Zhuravlykha and Tselykiv Buhor give grounds to presume that chronological range of its usage was wider than of Kantserka type pottery and came over the boundaries of the 8th c.

А.О. Сушко

ДАВНЬОРУСЬКІ ПИСАНКИ

Зроблена спроба узагальнити дані про керамічні полив'яні орнаментовані вироби у формі яйця — так звані давньоруські писанки.

К л ю ч о в і с л о в а: Київська Русь, гончарні вироби, пасанка, технологія.

Одним із проявів давньоруського гончарного мистецтва було виготовлення поліхромної полив'яної кераміки. Розквіт полив'яної майстерності був обумовлений високим розвитком емальєрної справи, яка ґрунтувалася на місцевій сировинній базі. Тільки місцеве виробництво могло дозволити гончарам використовувати значну кількість емалей. І ця галузь представлена прекрасними зразками посуду, будівельних декоративних плиток, полив'яних іграшок і інших керамічних поробок.

У цій роботі звернено увагу і зроблено спробу узагальнити відомості про такі керамічні поробки як полив'яні орнаментовані вироби у формі яйця — так звані писанки. Ця категорія археологічного матеріалу неодноразово привертала увагу відчизняних, польських і скандинавських дослідників. Але знахідки лише описували. У деяких випадках автори обмежувалися визначенням, не надаючи навіть малюнка. Коли ж надавали фото, вони, в основному, були чорно-білі та без опису кольорів поливи. Перша та, мабуть, і єдина спроба ґрунтовнішого дослідження була зроблена Т.І. Макаровою, яка охарактеризувала

© А.О. СУШКО, 2011

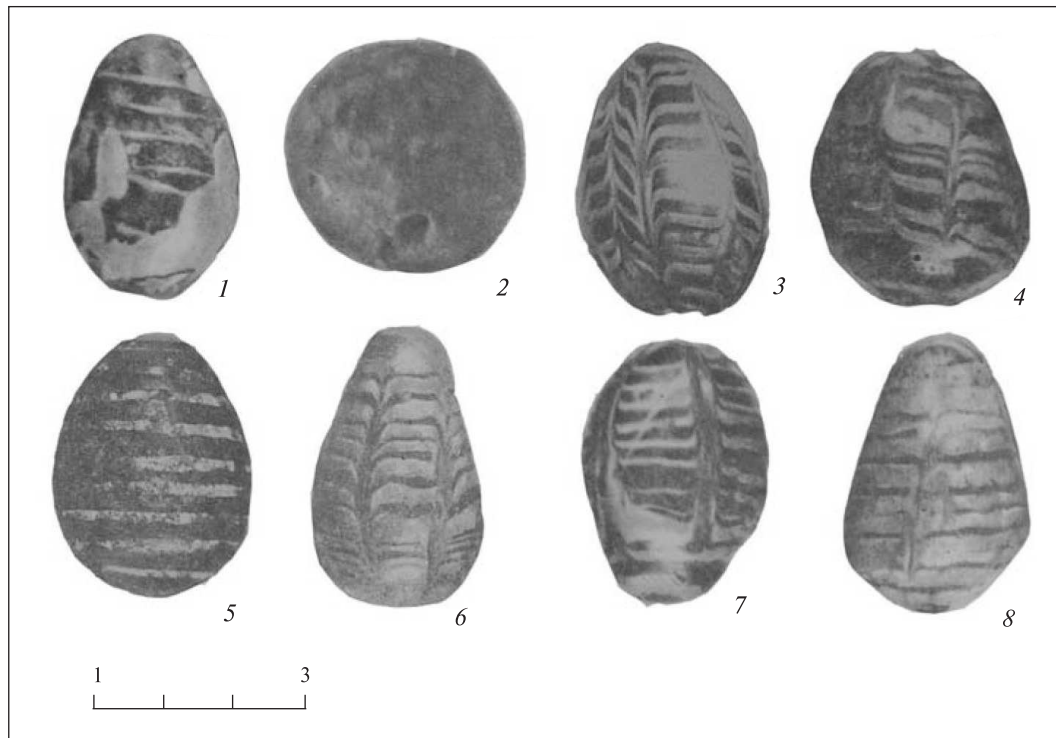

Рис. 1. Давньоруські писанки: 1 — Ліплява; 2 — Старокиївська гора; 3 — Новгород; 4 — Біла Вежа; 5 — Вишгород; 6 — Білгородка; 7 — Кононча; 8 — Київ, гора Киселівка

технологічні аспекти виготовлення цієї категорії речей (Макарова 1966). Пізніше Г.М. Шовкопляс опублікувала колекцію писанок з Національного музею історії України (Шовкопляс 1980).

Незважаючи на те, що розкопки останніх десятиліть значно поповнили колекцію писанок, досі ця категорія знахідок не систематизована, не розроблена їхня типологія, технологія виготовлення та орнаментациї. Є певні проблеми з визначенням хронології та центрів виробництва таких речей. Але найболючішим питанням є функціональне призначення писанок. Тим часом нові дані не тільки дозволяють суттєво доповнити зроблене раніше, але й переглянути деякі усталені погляди з цього приводу.

Виробництво писанок виникло як побічне при виготовленні полив'яних плиток, що використовувалися для оздоблення стін і підлоги палаців і храмів Києва (Шовкопляс 1980, с. 96). З технологічного боку виготовлення таких речей було досить складним і потребувало значної майстерності. Писанка була пустотілою з брязкальцем усередині. Її формували зі звичайної гончарної глини стрічковим способом, що добре видно на цілих ще не вкритих поливою виробках або на тих, де полива частково відлущилась, а особливо на фрагментованих екземплярах (рис. 1, 1, 2). Потім її випалювали, після чого покривали непрозорою по-

ливою. Поливу виготовляли за візантійським рецептом, але з типовим для смальт мозаїчних композицій вмістом олова (Древняя Русь... 1997, с. 29). Найвірогідніше, виріб занурювали в поливу, вставивши стрижень у отвір, що знаходився в широкій частині писанки. Переважно використовували поливу зеленого чи бурого кольорів. Потім стрижень, на якому закріплювали писанку, непорушно фіксували, і за допомогою трубчастого інструмента на неї наносили розпис поливою іншого кольору. Нахил регулював товщину струменя. Стрічки розпису були не випуклі, а вдвлені в поверхню попереднього шару поливи. Цей ефект досягався шляхом розкатування писанки, яка була закріплена на стрижні, по рівній твердій поверхні. Затим писанку знову розігрівали в печі для сплавлювання та згладжування її поверхні (Макарова 1966, с. 141).

Спочатку вважалося, що розпис на писанки, як і полив'яні плитки, наносився в гарячому напіврідкому стані за допомогою лячки з двома отворами (Филиппов 1938, с. 12). Потім дослідження показали, що в лячки наливали не розтоплену поливу, яка в цьому стані дуже в'язка і не могла б вилитися через її маленькі отвори, а холодну розмелену і розведену в воді поливу (Филиппова 1956, с. 34—35). Такі висновки були зроблені після

публікації результатів дослідження Стародавнього Києва В.В. Хвойкою, який знайшов цілу лячку (Хвойка 1913, с. 70; Рыбаков 1947, с. 361; Каргер 1957, с. 467). Розпис на писанках був надглазурним і виконувався непрозорими глазурями (Филиппова 1956, с. 32). Він доволі одноманітний, в основному петлеподібний, інколи оперезаний декілька разів звичайними смужками. Але найтипівішим був орнамент у вигляді візерунку з фігурних дужок. Цей мотив твердо ввійшов у орнамент майоліки і відомий у сучасному керамічному виробництві під назвою «фляндрівка» (Филиппова 1956, с. 32). Щоб отримати такий малюнок, спочатку на поливу — на тло — наносили горизонтальні смужки, потім гострим предметом почергово вверх і вниз прокреслювали вертикальні жолобки, що йшли від полюса до полюса. Так отримували гарні дужечки. Якщо робота зроблена кваліфіковано та обережно, то при останньому нагріванні писанки жолобки запливали поливою (Макарова 1966, с. 141).

Писанки можна поділити на два типи. Основним критерієм є якість поливи тла.

Тип 1. До нього належать писанки, поверхня яких вкрита буро-чорною поливою, що має металевий відблиск. Така полива відноситься до скла свинцево-кремнеземного складу, для якого характерний підвищений вміст титану. Металевий відблиск обумовлений випаданням свинцю в процесі відновлюючого випалу, а забарвлення тла спричинене окисненням заліза. Виготовлені писанки з місцевих глин різних відтінків, від сіро-рожевого до червоного. Вироби з білої глини трапляються рідко. Писанки, як правило, правильної форми, пустотілі, з отвором у ширшій частині та глиняною кулькою всередині. Не всі писанки мають правильну форму, деякі дещо асиметричні та недбало виконані, що наводить на думку, що вони або виготовлені в різних майстернях, або — недостатньо кваліфікованим підмайстром. Їхня довжина становить 3,5—4,5 см, ширина — 2,0—3,0 см, діаметр отвору 0,4—0,8 см. Для розпису використовували жовту та зелену поливу. Є три варіанти візерунку: 1) фігурні дужки; 2) у вигляді звичайних смужок, що оперізують писанку п'ять—шість разів; 3) у вигляді безсистемних смужок, що оперізують писанку вздовж і поперек. Щодо ареалу поширення, то більшість екземплярів цього типу знайдено у Новгороді, Рязані, Новогрудці, Вжищі, Білій Вежі та Вишгороді (рис. 1, 3—5).

Тип 2. Тло буро-коричневе, зелене, зрідка — жовте. Полива належить до скла свинцево-

вапнякового складу. Значний вміст окису міді надавав тлу зеленого кольору, а окис заліза робив його темним і напівпрозорим. Цей тип подібний до попереднього за якістю глини (місцева сировина різних відтінків) і археометричними показниками, але вирізняється стандартистю форми і розпису. Писанки здебільшого асиметричні. Трапляються всі три види візерунку, але найпоширеніший — фігурні дужки. Розпис цього типу виконаний не надто якісно, тобто смужки інколи занадто широкі, через що фігурні дужки малопомітні, а інколи занадто тонкі і в такому випадку неохайно розірвані. Цей тип (рис. 1, 6—8) відомий на Київщині, в Любечі, Гочевських курганах, Броварках Полтавської обл., Мстиславлі, Новгороді, Білій Вежі, Галичі та Воїні (Макарова 1966, с. 43).

Таким чином, типи походять з різних ремісничих центрів, які мали свої ринки збуту. По-перше, добре помітна різниця в технологічному процесі, зокрема використанні різних рецептів поливи і стандартів формотворення. По-друге, зважаючи на ареал поширення, відчутне тяжіння писанок першого типу до північних областей Русі, а писанок другого типу — до південних. Крім того, наявна інформація дозволяє конкретніше локалізувати центри виробництва цієї категорії археологічного матеріалу. З огляду на те, що за якісними та рецептурними показниками полива другого типу схожа з тією, якою користувалися при виготовленні полив'яних плиток для оздоблення Десятинної церкви та Софійського собору, Б.О. Рыбаков висловив думку, що такий тип писанок виготовляли у Києві (Рыбаков 1947, с. 361).

Щодо локалізації центру виготовлення першого типу можливі два варіанти вирішення цього питання. Оперуючи кількісним показником знахідок, наявністю серед артефактів такої категорії археологічного матеріалу як скляні намистини з металевим відблиском і розписом фігурними дужками, а також посуду з аналогічною за якістю поливою, Т.І. Макарова локалізувала центр їхнього виробництва у Новгороді (Макарова 1966, с. 143—144).

Своєю чергою, А.Л. Монгайт стверджував, що цей тип виготовляли в Рязані. Ці висновки базувалися на тому, що в 1902 р. В. Крейтон та А. Черепнін знайшли на дні горна для випалювання полив'яної кераміки фрагмент писанки, вкритої поливою з металевим відблиском. Крім того, там само був знайдений фрагмент керамічної плитки з розписом фігурними дужками та аналогічним відблиском (Монгайт 1955, с. 112, 127, 129).

Прийнято відносити писанки до X—XIII ст., але робляться спроби точніше визначити час їхнього виготовлення. Грунтуючись на хронології Неревського розкопу, Б.О. Колчин зазначав, що ця категорія виробів побутувала в Новгороді в X — першій половині XII ст. (Колчин 1958, с. 111). Т.І. Макарова стверджує, що виробництво писанок розпочалося від XI ст. (Макарова 1966, с. 144). Деякі додаткові дані про час побутування писанок надають скандинавські та польські джерела. Скандинавські дослідники, описуючи результати торгових зв'язків з Руссю, згадують про писанки як продукти експорту і відносять їх до X—XII ст. Писанки, знайдені в Польщі, відносять до XI ст. (Hilczerdówna 1950, s. 26). Таким чином, XI ст. було часом найбільшого розповсюдження писанок. Від середини XII ст. вони починають виходити з ужитку та в XII—XIII ст. трапляються як пережиток.

Ще одним не вирішеним питанням є функціональне призначення писанок. Частина дослідників вважає їх дитячими іграшками, інша приписує їм культове значення. На думку автора, писанки мали поліфункціональне призначення, виконуючи обрядову, ігрову та декоративну функції. Культ пташиного яйця як символу життя виник на ранніх стадіях розвитку людського суспільства. Ще з прадавніх часів у міфопоетичних традиціях багатьох культур світу яйце було символом життя, його вважали праобразом світового яйця. Існує поняття світового або космічного яйця, з якого народжується Всесвіт. Одна половина яйця стає небом, інша — землею, а жовток — сонцем. Через це його обожнювали та надзвичайно звеличували (Килимник 1999, с. 176).

Різні народи, шануючи яйце як символ життєдайності, створили власну атрибутику його возвеличення. Яйце фарбували, прикрашали. Навколо нього створено безліч міфів і легенд. У Єгипті яйце символізувало сонце, було атрибутом сонячного бога Пта. На одному з барельєфів Пта тримає в руці яйце, а напис сповіщає, що це — зображення сонця. В іншому написі йдеться про те, що Пта качає яйце по небу (Легенды... 2001, с. 78).

На Сході вважалось, що в той час, коли скрізь на землі панував хаос, у величезному яйці були сховані всі форми життя. Шкаралупу зігрівав божественний вогонь, даючи яйцю тепло. Завдяки цьому вогню і з'явилася з яйця міфічна істота — Пану. Все невагоме стало небом, а щільне — Землею. Пану з'єднав Небо з Землею, створив вітер, простір, хмари, грім і блискавку. Щоб зігріти землю, Пану дав їй

Сонце, а щоб нагадати про холод — Місяць. Отже завдяки Пану, Сонце зігріло землю, засвітив Місяць, народилися планети й зірки (Мифологическая... 2002, с. 156).

У стародавніх Греції та Римі також вели походження Всесвіту від яйця. Як свідчить «батько історії» Геродот, світ створений з яйця, яке зніс птах Фенікс у святилищі бога сонця Геліоса. Так, візантійський богослов і філософ Іоанн Дамаскин зауважував, що небо і земля всім подібні до яйця: шкаралупа — небо, плівка — хмари, білок — вода, а жовток — земля. З мертвої матерії яйця виникає життя, в ньому закладені можливість, ідея, рух і розвиток. У давнину яйцю також надавалося магічне значення. За переказами, навіть мертвим яйце дає силу життя, за його допомогою вони ніби відчують дух життя і знаходять утрачені сили. Існує одвічне повір'я, що завдяки чудодійній силі яйця можна вступати в контакт із померлими, і вони мовби оживають на деякий час. Римляни розфарбовували яйця й використовували їх в обрядах. Про це згадують давні автори — Ювенал, Овідій, Пліній, Плу-тарх. Існує переказ, що італійське місто Неаполь зведене на яйці (Мифы... 1991—1992, с. 370).

У фінській «Калевалі» йдеться про те, що Всесвіт виник із шести золотих і одного залізного яєць. Упавши в океан, вони розбилися і з нижніх частин утворилася земля, з верхніх — небесне склепіння, з жовтка — сонце, а з білка — місяць і зорі (Калевала 1985, с. 465).

Давні перси вірили, що спочатку не було нічого, крім божества. Нарешті народилося яйце. Ніч вкрила його своїми чорними крильми, а Любоб (тут слово «Любоб» чоловічого роду), старший син Творця, заопікувався ним. Коли яйце дозріло, з нього з'явився Всесвіт зі світлим сонцем і ясними зорями. Світила піднялися догори, а важка земля осіла донизу. Перси величали яйце у священних піснях і тримали в храмах литі металеві зображення яєць або ж витесані з каменю, як символ усього, що народжується. У них були відомі також фарбовані й розписані яйця (Фингарет 2002, с. 139).

За вченням основоположника релігії стародавніх іранців — Заратустри — яйце Всесвіту розбив рогом величезний бик Адуда. Цей міф про створення світу прийшов до персів від Заратустри зі Сходу (Семенов 1981, с. 44).

В індійській космогонії космічне яйце знесла божественна птиця на споконвічні води. Зі святого яйця з'явився творець усього живого Праджapati, якого пізніше почали ототожнювати з Брахмою (Мифологический... 1991, с. 665).

У міфології полінезійців увесь відомий світ був уособлений у вигляді курки, в якій знаходиться творець світу бог Тангароа, який вийшов із яйця (Мифы... 1986, с. 14).

У слов'янському фольклорі також трапляється багато згадок подібної тенденції. Посередині Всесвіту, подібно до жовтка, розташувалася сама Земля. Верхня частина «жовтка» — наш Живий світ, Світ людей; нижня — «исподня» сторона — Нижній світ, Світ мертвих, Нічна сторона. Коли там день, у нас панує ніч. Щоб потрапити туди, треба перетнути Океан — море, що оточувало Землю, чи прорити колодязь наскрізь, і камінь буде падати в нього 12 днів і ночей. Навколо Землі, подібно до яєчних плівок і шкаралупи, розташовано дев'ять різних небес. Кожне з цих небес слов'янської міфології мало своє призначення: одне — для Сонця і зірок, інше — для Місяця, ще одне — для хмар і вітрів тощо. Сьоме небо наші предки вважали «твердінню», прозорим дном небесного Океану. Там зберігалися запаси живої води — невичерпне джерело дощів. Усі дев'ять небес, а також землю і нижній світ пов'язувало між собою Світове дерево. На думку древніх слов'ян, воно понад усе було схоже на розлогий дуб, однак на його гілках дозрівали не тільки жолуді, але й насіння всіх інших дерев і трав. А там, де вершина Світового дерева піднімалася над сьомим небом, був острів, де жили прабатьки всіх птахів і звірів. Чудесний острів на сьомому небі слов'яни називали «ирій» чи «вирій» (Сташук 2008).

Крім того, яйце було символом сонця, що несе з собою життя, радість, тепло, світло, відродження природи, порятунку від пуги морозу і снігу, іншими словами, переходу з небуття до буття. Тож саме яйце стало атрибутом весняних культових народних обрядів, пов'язаних з пробудженням землі.

З прийняттям християнства розмальоване яйце було включене до Великодніх обрядів. Культ розписаного яйця з'явився, за переказом, відтоді, як Марія Магдалина піднесла римському імператору червоне фарбоване яйце зі словами: «Христос Воскрес!». За міфом, який відомий в Україні, писанки як символ Воскресіння Ісуса Христа з'явилися одночасно з Його великою жертвою: коли Ісуса схопили, Матір Божа прийшла до Понтія Пілата з проханням віддати їй Сина. За звичаєм, вона принесла за це у фартушку дари — 12 яєць, тобто те, що в Неї було. Пілат вагався, він боявся юдеїв. Нарешті він відповів: «Ні, я не віддам Його Тобі». З розпаду в Марії опустилися руки, і писанки покоїлися по брукувці. Від цього на них з'явилися

подряпини. Коли Матір Божа підбрала їх, то побачила в цьому знак Господній і віднесла їх апостолам, учням Ісуса, промовивши: «Ось знак Господній, Він воскресне!». Великодні яйця символізують, перш за все, Воскресіння Господнє. Через це християни вважали, що як із яйця народжується життя, що було сховане в ньому, так із труни воскрес Син Божий. Звідси споконвічне звеличення яйця (Кавас 1999).

За археологічними матеріалами, сакральна роль яйця чітко фіксується від часів ранньої бронзи, де вони були культовими елементами поховального обряду. Виявлену на Хортиці серію яйцеподібних споруд дослідники впевнено розглядають як цілісний культовий комплекс, в якому домінують елементи культу яйця — асиметричні фігури з незаповненим «жовтком», в яких розташовані ями з похованням або слідами офіри. Різниця фіксується лише у розмірах та характері кладки. Об'єкти датуються добою ранньої бронзи (ямно-катакомбним часом). Безперечно, що розквіт культу «світового яйця» в Північному Причорномор'ї припадає на добу енеоліту—ранньої бронзи і особливо яскраво фіксується в пам'ятках ямної культурно-історичної спільноти. Це відобразилося в існуванні численних еліпсоїдних конструкцій у курганах, яйцеподібних формах посуду, скорченій позі похованих (Остапенко 2000).

За доби пізньої бронзи культові яйця виготовляли з каменю або глини. На сабатинівських поселеннях моделі яєць знайдені майже в кожному житлі під вогнищем або серед інших культових речей. На одному з них були вигравіровані позначки, що нагадують стилізоване дерево — ялинку. На сплющеному кінці іншого були залишки вохри, яку розтирали кам'яним яйцем і яка в той час мала культове значення. В епоху бронзи зі зміною чоловічої та жіночої позицій у світобудові (тепер небо належало богам, а земля — богині) яйце стало атрибутом сонячної птиці — півня (у наших казках про яйце домінує курка), а, отже, сонця та відродження, про що свідчить загадка: «Живе родить мертве, мертве родить живе» (курка і яйце) (Андруг 2005, с. 36).

Моделі культових глиняних яєць використовували за доби пізньої бронзи для вимощування долівки, нижньої частини стін, печей, лежанок у житлах. Щодо символічного значення культових яєць вчені мають різні думки — це й ідея відродження, і космогонічні уявлення, і тотемістична магія, і оберегова дія. Але жодну з них не можна належно аргументувати.

Вже у пам'ятках трипільської культури знайдене яйце, виготовлене з випаленої глини, зо-

крема в житлі на ранньотрипільському поселенні Лука-Врублівецька на Дністрі. І це не єдина знахідка яєць у цій культурі. У похованнях могильника VIII—V ст. до н. е. поблизу с. Висоцьке Львівської обл. траплялися брязкальця у вигляді мініатюрних глиняних посудин і зооморфних фігурок. Деякі дослідники вважають, що вони мали культове, магічне значення, через що їх клали до могили як обереги дітей від злих духів у потойбічному світі (Пассек 1954, с. 93).

За Київської Русі кількість знахідок керамічних писанок значно зросла. Як зазначалося, деякі дослідники інтерпретують їх як дитячі іграшки — брязкальця, інші — як речі культового призначення. Але, ймовірно, вони мали поліфункціональне призначення, адже, з одного боку, могли використовуватися як іграшки-брязкальця, про що свідчить керамічна кулька всередині, що дає шумовий ефект, а також виявлення таких речей переважно у звичайних житлових комплексах, де могла мешкати сім'я з маленькими дітьми. Але, з іншого боку, ці самі характеристики свідчать на користь культового призначення. Адже з етнографічних джерел відома слов'янська традиція виготовляти різноманітні шумові предмети до Великодніх свят. Це — калатала, стукалки, довбешки, брязкальця, якими хлопці відганяли «нечисту силу», а дівчата, йдучи колом, співали та заплітали «Шума» (Чмыхов 1990, с. 88). Крім того, якщо

уважно придивитися до технології виготовлення писанок, то побачимо, що після випалу ці речі покривали непрозорою поливою. Для цього виріб занурювали в поливу, попередньо вставивши стрижень у отвір, що знаходився в широкій частині писанки. Отже, за такої технології, можна припустити, що кулька, яка знаходилася в середині писанки, потрапила туди при вставленні стрижня, а не як спеціальна функціональна частина виробу. Тобто ремісник не мав іншого виходу. Щоб виріб був рівномірно вкритий поливою, потрібно було використовувати саме цей спосіб, який має певні недоліки, а саме, наявність отвору в широкій частині писанки та керамічної кульки в середині.

Крім того, полив'яні писанки — красиві та майстерно виготовлені витвори керамічного мистецтва, що давало можливість використовувати їх як певні декоративні елементи приміщень.

У підсумку зазначимо, що в дослідженні давньоруських полив'яних писанок є ще низка невирішених питань, хоча ці вироби є одними з найцікавіших проявів давньоруського керамічного мистецтва. Крім того, давні традиції розпису глиняних, дерев'яних і кам'яних яєць збереглися як один із видів народної художньої творчості донині. Така яскрава категорія археологічного матеріалу заслуговує на подальше дослідження.

Андруг А. Писанки Черніговщини: історія та сучасність. — Чернігів, 2005.

Древняя Русь. Быт и культура. — М., 1997.

Кавас К. Писанка // Народне мистецтво. — 1999. — № 3—4. — С. 56—57.

Калевала: финский народный эпос. — СПб., 1985.

Каргер М.К. Древний Киев. — М.; Л., 1957. — Т. 1.

Килимник С. Український рік. — К., 2001. — Кн. 2.

Колчин Б.А. Хронология новгородских древностей // СА. — 1958. — № 2. — С. 109—116.

Легенды и мифы Древнего Египта. — М., 2001.

Макарова Т.И. О производстве писанок на Руси // Культура Древней Руси. — М., 1966. — С. 141—145.

Мифы народов мира. — М., 1991—1992. — Т. 2.

Мифы, предания Западной Полинезии. — М., 1986.

Мифологическая энциклопедия. — М., 2002.

Мифологический словарь. — М., 1991.

Монгайт А.Л. Старая Рязань. — М., 1955 (МИА. — 49).

Остапенко М.А. Культ «Світового яйця» в пам'ятках доби бронзи на о. Хортиця // Проблеми археології Подніпров'я. — Дніпропетровськ, 2000. — С. 61—65.

Пассек Т.С. Итоги работ в Молдавии в области первобытной археологии // КСИИМК. — 1954. — 56. — С. 90—96.

Рыбаков Б.А. Ремесло Древней Руси. — М., 1947.

Семенцов В.С. Проблемы интерпретации брахманической прозы. — М., 1981.

Сташук З. Відродження через століття // Народне мистецтво. — 2008. — № 3—4. — С. 82—85.

Филиппов А.В. Древнерусские изразцы. — М., 1938. — Т. 1.

Филиппова С.В. Архитектурная майолика. — М., 1956.

Фингарет С. Мифы и легенды Древнего Востока. — М., 2002.

Хвойка В.В. Древние обитатели Среднего Приднепровья и их культура в доисторические времена. — К., 1913.

Чмыхов М.А. Истоки язычества Руси. — К., 1990.

Шовкопляс Г.М. Давньоруські писанки // Археологія. — 1980. — № 3. — С. 92—99.

Hilczzerówna L. Przyczynki do handlu Polski z Rusia Kijowska // Przegląd archeologiczny. — 1950. — Т. IX. — R. 26.

Надійшла 18.09.2010

А.А. Сушко

ДРЕВНЕРУССКИЕ ПИСАНКИ

Одним с ярчайших проявлений древнерусского керамического искусства были поливные писанки. Не смотря на это, ныне еще существуют белые пятна в изучении этой категории археологического материала. Это касается типологических и технологических аспектов, а также функционального предназначения писанок.

Изготавливали эти поделки с обычной гончарной глины ленточным способом. Их формировали полыми, и во внутренней части они содержали маленький керамический шарик. После формовки их обжигали, потом покрывали прозрачной поливой, которая служила фоном. В большинстве случаев использовалась полива зеленого и бурого цветов. Далее при помощи специального трубчатого инструмента наносили роспись поливой другого цвета, как правило, желтого и зеленого, и изделие снова разогревали в печи для заглаживания поверхности. Росписи не отличались разнообразием. Существовало три основных типа узора — обычные полосы, которые опоясывают изделие несколько раз, бессистемные, размещенные вдоль и поперек, а также фигурные скобки, которые были наиболее характерным орнаментом.

На основании качества поливы выделено два типа изделий. Они происходят из разных ремесленных центров, которые имели свои рынки сбыта. Первый тип производили на территории северных областей Руси, второй — в южных областях. В каждом регионе использовали свои рецепты поливы и стандарты формообразования.

Что касается хронологических рамок бытования, то писанки появились в X в., а в XI в. приобрели наибольшее распространение, со середины XII в. они начали выходить из употребления, а в XII—XIII вв. встречались как пережиток.

Поливные керамические древнерусские писанки имели полифункциональное предназначение, выполняя обрядовую, игровую и декоративную функции. Эта категория археологического материала стала не только символом древнерусского искусства, но традиции росписи яиц сохранились как вид народного творчества до наших дней.

А.О. Sushko

ANCIENT RUS PAINTED EGGS

Glazed painted eggs were one of the most vivid manifestations of Ancient Rus ceramic art. Nevertheless, today there are still unsolved problems in study of this category of archaeological material. It concerns typological and technological aspects, as well as purpose of painted eggs.

These articles were made of ordinary pottery loam in a band way. They were formed hollow and contained a small ceramic ball in the inner part. After the moulding they were fired, then covered with transparent glaze, which served as a background. In most cases green and fulvous glaze was used. Then, using a special tubular instrument painting was made with glaze of another colour, usually yellow and green, and an article was heated up again in the kiln to smooth the surface. Paintings were not multifarious. There were three main types of designs: ordinary stripes which gird an article several times, unsystematic stripes put lengthwise and athwart, and also braces which were the most common ornament.

Based on the quality of glaze, two types of products are determined. They come from different craft centres which used their own markets. The first type was produced on the territory of the northern regions of Rus, while the second in the southern regions. In each region their own recipes of glaze and standards of mould-making were used.

Concerning chronological boundaries of usage, painted eggs appear in the 10th c., and in the 11th c. they become the most common, since the middle of the 12th c. they start getting out of use, and in the 12th—13th c. they are found as remnants.

Glazed ceramic Ancient Rus painted eggs were polyfunctional, having ceremonial, playing, and decorative functions. Not only this category of archaeological material became a symbol of Ancient Rus art, but also traditions of painting eggs preserved as a kind of folk art to present day.